

SCRIPTA HUMANA

TOM 10

Kultura nie tylko literacka

W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II

CZĘŚĆ II

**Kultura nie tylko literacka.
W kręgu myśli Karola Wojtyły –
Jana Pawła II, część 2**

KOLEGIUM REDAKCYJNE SERII

Dorota Kulczycka (redaktor naczelny),
Wolfgang Brylla (zastępca redaktora naczelnego), Sławomir Kufel,
Małgorzata Łuczyk, Marzanna Uździcka, Paweł Zimniak

RADA REDAKCYJNA SERII

Magda Mansour Hasabelnaby (Egipt), Karel Komárek (Czechy),
Vyacheslav Nikolaevich Krylov (Rosja), Leszek Libera, Jarosław Ławski,
Piotr Michałowski, Małgorzata Mikołajczak, Laura Quercioli Mincer (Włochy),
Alexander Wöll (Niemcy)

W serii ukazały się:

Interpretacje i reinterpretacje, red. D. Kulczycka, M. Mikołajczak, Zielona Góra 2013 (t. 1)
Historia i historie, red. D. Kulczycka, R. Szyber, Zielona Góra 2014 (t. 2)
Eugeniusz Sue. Życie – twórczość – recepcja, red. D. Kulczycka, A. Narolska, Zielona Góra 2014 (t. 3)
„Obcy świat” w dyskursie europejskim, red. N. Bielniak, D. Kulczycka, Zielona Góra 2015 (t. 4)
Kryminał. Między tradycją a nowatorstwem, red. M. Ruszczczyńska, D. Kulczycka, W. Brylla, E. Gazdecka, Zielona Góra 2016 (t. 5)
Literatura a film, red. D. Kulczycka, M. Hernik-Młodzianowska, Zielona Góra 2016 (t. 6)
American Literature and Intercultural Discourses, red. A. Łobodziec, I. Filipczak, Zielona Góra 2016 (t. 7)
Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II, cz. 1, red. E. Bednarczyk-Stefaniak, A. Seul, Zielona Góra 2017 (t. 8)
Kryminał. Okna na świat, red. M. Ruszczczyńska, D. Kulczycka, W. Brylla, E. Gazdecka, Zielona Góra 2016 (t. 9)

W przygotowaniu:

Kobiety-pisarki, kobiety-bohaterki, red. N. Bielniak, A. Urban-Podolan (t. 11)

Zaproszenie do współtworzenia kolejnych tomów można znaleźć na stronie internetowej:
<http://www.ifp.uz.zgora.pl/index.php/badania-naukowe/scripta-humana/108-zaproszenia>

Staraniem i nakładem jednostek
Wydziału Humanistycznego
Uniwersytetu Zielonogórskiego
Instytutu Filologii Germańskiej
Instytutu Filologii Polskiej
Instytutu Neofilologii

ZESZYTY NAUKOWE UNIwersYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

Scripta Humana

tom 10

**Kultura nie tylko literacka.
W kręgu myśli Karola Wojtyły –
Jana Pawła II, część 2**

REDAKCJA NAUKOWA

Dorota Kulczycka

Anastazja Seul

ZIELONA GÓRA 2018

RADA WYDAWNICZA

Andrzej Pieczyński (przewodniczący),
Katarzyna Baldy-Chudzik, Van Cao Long, Rafał Ciesielski, Roman Gielerak, Bohdan Halczak,
Małgorzata Konopnicka, Krzysztof Kula, Ewa Majcherek, Marian Nowak, Janina Stankiewicz,
Anna Walicka, Zdzisław Wołk, Agnieszka Ziólkowska, Franciszek Runiec (sekretarz)

RECENZJA

Grzegorz Kubski

REDAKCJA

Weronika Girys-Czagowiec

REDAKCJA TECHNICZNA

Arkadiusz Sroka

PROJEKT OKŁADKI

Grzegorz Kalisiak

KOREKTA STRESZCZEŃ ANGIELSKICH

Małgorzata Karczevska

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2018

ISBN 978-83-7842-319-5

ISSN 2353-1681

OFICyna WYDAWNICZA UNIWERSYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel. (68) 328 78 64
www.ow.uz.zgora.pl, e-mail: sekretariat@ow.uz.zgora.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp (Dorota Kulczycka, Anastazja Seul) 7

FILOZOFIA OSOBY – ARTYSTY – NARODU – KULTURY. HISTORIOZOFIA

ks. Piotr Sroczyński, Transcendencja osoby w myśli filozoficznej kard. Karola Wojtyły 17

ks. Bogdan Giemza, Rola kultury w życiu człowieka i narodów w nauczaniu
Jana Pawła II. 27

Anna Koszewska, Koncepcja antropologiczna zawarta w rozprawie *Osoba i czyn*
Karola Wojtyły jako podstawa refleksji o twórczości artystycznej 41

Michał Sokulski, Naród polski jako wspólnota kulturowa według Jana Pawła II 53

POGRANICZA LITERATURY, RETORYKI I FILOZOFII

Dorota Heck, Retoryka i metafizyka. Klasyczne podstawy nauczania papieskiego. 71

Anna Kozłowska, *Przełom* – problem autorstwa poematu. 81

Mirosława Ołdakowska-Kuflowa, Literackość w encyklikach Jana Pawła II. 95

Anastazja Seul, Odwołania do kultury literackiej narodów słowiańskich podczas
pielgrzymek Jana Pawła II do krajów Europy Środkowej (Bułgaria, Chorwacja,
Czechosłowacja, Słowacja, Słowenia). 115

Małgorzata Peroń, Obrazy stworzenia świata w poezji Jana Pawła II
i ks. Janusza S. Pasierba 131

Michał Banaszak, „Mów! Ja każę.” Słowo poetyckie jako narzędzie dialogu w cyklu
Sonety – zarysy Karola Wojtyły 141

„WIELCY BOGIEM” – KAROL WOJTYŁA – JAN PAWEŁ II O WYBRANYCH POSTACIACH

Marek Baron, Jan Paweł II a fenomen objawień maryjnych Królowej Pokoju
z Medziugorja 159

ks. Stefan Radziszewski, „Mów, niezapomniany Hiobie!” Portret cierpiącego Hioba
(Kierkegaard – Wojtyła – Fedoryszyn). 171

Ewelina Lilia Polańska , Dynastia Jagiellonów w nauczaniu Jana Pawła II (cz. 1: U początków dynastii – Jadwiga i Jagiełło)	185
Emanuela Bednarczyk-Stefaniak , Teatr w filmie. Dramat <i>Brat naszego Boga</i> Karola Wojtyły w interpretacji Krzysztofa Zanussiego	207

JAN PAWEŁ II W OCZACH INNYCH

Wiesława Tomaszewska , Andrzej Kijowski wobec Karola Wojtyły – Jana Pawła II: tekstowy obraz doświadczenia osoby	225
Ewa Kobyłecka , Pytania i odpowiedzi. Uczniowie gimnazjum czytają <i>Elementarz</i> <i>etyczny</i> Karola Wojtyły	237
Dorota Kulczycka , Jan Paweł II jako postać epizodyczna w filmach fabularnych. Rekonesans wstępny	249
Noty o autorach	269
Indeks osobowy	273

WSTĘP

Wypowiedzi Karola Wojtyły – Jana Pawła II mają charakter wielowymiarowy, mogą być badane przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, gdyż odnoszą się do różnych aspektów rzeczywistości. W niniejszej książce¹ przedstawiamy opracowania autorów, mieszczące się w czterech różnych kręgach tematycznych.

Pierwszy aspekt wyznacza temat: **Filozofia osoby – artysty – narodu – kultury. Historiozofia**. Autorzy, odnosząc się do tego zagadnienia, podejmują problematykę filozoficzną i ogólnokulturową często obecną w pismach Papieża Polaka. Mówiąc o myśli filozoficznej, nie sposób pominąć tak kluczowych zagadnień, jak problematyka osoby, narodu oraz kultury. Piotr Sroczyński, pisząc o transcendencji osoby w myśli filozoficznej kard. Karola Wojtyły, przypominał syntezę dokonaną przez Karola Wojtyłę łączącego klasyczną filozofię bytu z filozofią podmiotu (świadomości). Autor artykułu wyjaśnia, że w pismach Wojtyły doświadczenie jest kanałem poznawczym, który wskazuje na transcendencję człowieka. Zwraca także uwagę na znaczenie wolności i odpowiedzialności, które znamionują czyn ludzki, gdyż one odsłaniają duchowy wymiar transcendencji osoby.

Odniesienie do myśli personalistycznej Karola Wojtyły widoczne jest również w artykule Anny Koszewskiej, która przekonuje, że koncepcja człowieka zawarta w rozprawie *Osoba i czyn* łączy się z refleksją Papieża o twórczości artystycznej. Odwołania do poetyckich utworów (np. *Kamieniołom*, *Tryptyk rzymski*) oraz do tekstu o charakterze pastoralnym (*List do artystów*) prowadzą do wniosku, że człowiek przez swój czyn (*actus humanus*) kształtuje i wyraża siebie; dochodzi do pełni swego człowieczeństwa („s-pełnia się”) także przez twórczość artystyczną. Warto w tym miejscu przytoczyć opinię Recenzenta, dra hab. Grzegorza Kubskiego, filologa i teologa z UAM w Poznaniu,

¹ Stanowi ona kontynuację prezentacji myśli papieskiej wydanej w serii „Scripta Humana”, t. 8: *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, cz. I, red. E. Bednarczyk-Stefaniak, A. Seul, Zielona Góra 2017.

który stwierdza: „Artykuł jest piękny w warstwie językowej, głębi myśli, będzie też zapewne źródłem niejednej istotnej dyskusji”.

Tę dyskusję podejmuje Bogdan Giemza SDS, który w swoim artykule *Rola kultury w życiu człowieka i narodów w nauczaniu Jana Pawła II* spojrział na ludzki czyn w szerszej, gdyż kulturotwórczej perspektywie. Nowością w papieskim spojrzeniu na związek kultury chrześcijańskiej z kulturą narodową jest – jak przekonuje autor – podkreślanie humanistycznego wymiaru chrześcijaństwa oraz personalistycznego sensu narodu. Naród bowiem widziany jest jako *communio personarum*, stąd też – zdaniem Papieża Polaka – patriotyzm jest przejawem miłości bliźniego. Teolog, analizując wypowiedzi Ojca Świętego wygłoszone podczas pielgrzymek do ojczyzny, zwrócił także uwagę na znaczenie chrześcijaństwa dla kultury Europy i Polski oraz podkreślił rolę uczelni wyższych dla rozwoju kultury narodowej.

Także Michał Sokulski przedstawia tematykę patriotyczną. Jego artykuł *Naród polski jako wspólnota kulturowa według Jana Pawła II* ukazuje personalistyczną wizję kultury i osadza ją w myśli chrześcijańskiej. Autor, nawiązując wprost do chrystologii, uzasadnia, że paradygmat Wcielenia stanowi fundament nowej antropologii i nowej kultury, gdyż Bóg objawia się człowiekowi przez człowieka, a więc i przez kulturę, którą tworzy. Kultura jest nie tylko przestrzenią międzyludzkiej komunikacji; jest ona także „miejszem dialogu człowieka z Bogiem”. Zdaniem Recenzenta badacz „wykazuje się erudycją metodologiczną oraz przedmiotową zagadnienia”.

Następnych sześć artykułów łączy tematykę filozoficzną, retoryczną i literaturoznawczą, na co wskazuje tytuł drugiej części książki: **Pogranicza literatury, retoryki i filozofii**. Związek tych trzech dyscyplin jest szczególnie widoczny w opracowaniu Doroty Heck *Retoryka i metafizyka. Klasyczne podstawy nauczania papieskiego*. Wrocławska badaczka zwraca uwagę na związki filozofii i retoryki, których świadomość – z racji na profil wykształcenia Karola Wojtyły – sprawiła, że kultywował on najlepsze tradycje łacińskie, europejskie i polskie. Retoryka stosowana przez Karola Wojtyłę, a następnie Jana Pawła II stawała się coraz bardziej skuteczna w swoim jasnym przekazie. Wiązała się z integralnością osobowości przyszłego Świętego. Była uporządkowana, jednoznaczna i czytelna. Eliminacja zawiłości, czyli przejaw dążenia do prostoty, ułatwiała dotarcie do mas wiernych. Zarówno praktyka, jak i leżąca u jej podstaw i w niej immanentnie tkwiąca teoria retoryki były klasyczne, tzn. podobne jak u Arystotelesa, Cycerona, Kwintyliana, jak najdalsze natomiast od starożytnych koncepcji sofistycznych i od nowożytnego relatywizmu czy też ponowoczesnego perspektywizmu. Mówca był to *vir bonus dicendi peritus*, a hasło postmodernistycznych neopragmatystów *Anything goes* pozostawało nie do pomyślenia wobec klarownego przesłania ewangelicznego. Recenzent niniejszego tomu zauważył, że „rozważania o miejscu klasycznej i neotomistycznej metafizyki w intelektualnym dorobku Karola Wojtyły – św. Jana Pawła II

są nie tylko perfekcyjnie merytoryczne, ale także skutecznie angażujące wrażliwość i ubogacające istotnie wiedzę odbiorców”.

Ojciec Święty Jan Paweł II był zarówno twórcą tekstów głęboko filozoficznych, teologicznych o randze dokumentów papieskich, jak i utworów literackich. I w tym tomie, podobnie jak w poprzednim, pojawiły się artykuły oscylujące bardziej w kierunku literatury. Wśród nich znajduje się jeden – o zagadnieniach tekstologicznych i edytorskich. Autorką jego jest i tym razem językoznawczyni i norwidolog – Anna Kozłowska. Jej dyskurs wywołujący niekłamany podziw i szacunek za elegancją języka, perfekcją warsztatu badawczo-literackiego dotyczy *Przełomu* – jednego z trzech wierszy o niepewnym autorstwie, przechowywanych wśród akt Kardynała Karola Wojtyły w Archiwum Kurii Archidiecezjalnej w Krakowie. Autorka pisze przy okazji też o innych wierszach mylnie przypisywanych późniejszemu Papieżowi: *Mściciele*, *Proletariat*, a także *Ballada wawelskich arkad*. W takich przypadkach szczególnie widać, że badacz literatury musi postępować jak „ścisłowiec” i jak... detektyw. Praca zawiera omówienie dziejów edytorskich *Przełomu* oraz sporu o jego atrybucję. Głównym celem opracowania jest zebranie, sformułowanie i ocena argumentów – zarówno zewnętrzno-, jaki i wewnątrztekstowych – na temat autorstwa wiersza. Autorka skomponowała – jak pisze Grzegorz Kubski – „fascynującą, ba, operującą napięciem opowieść z intrygującą fabułą. A mówił[a] o sprawie na pewno mniej znanej nawet specjalistom”.

Dzięki niniejszej książce Czytelnik będzie mógł się przekonać, że literackie, teatralne, a więc humanistyczne zainteresowania Karola Wojtyły odcisnęły swoje piętno również na pracach *stricte* teologicznych. Jak udowadnia Mirosława Ołdakowska-Kuflowa, przenikanie cech literackich do ważnych dokumentów nauczania papieskiego jest zjawiskiem godnym zauważenia i obserwacji. Pierwsza część jej wypowiedzi została poświęcona zawartym w encyklikach myślom ukazującym, jak bardzo Papież cenił kulturę i sztukę. W drugiej części natomiast poddana została obserwacji literackość encyklik na poziomie językowo-stylistycznym, nawiązania do literatury, paralelizm wypowiedzi poetyckich Karola Wojtyły – Jana Pawła II i odpowiednich fragmentów w encyklikach. W końcu omówione zostały poetyckie modlitwy Ojca Świętego wieńczące jego dokumenty. Mowa zatem o „miejscach wspólnych” w dokumentach kościelnego nauczania św. Jana Pawła II oraz w jego poezji. Obecna w światowej humanistyce kwestia tzw. wyobraźni teologicznej nie ma w polskim dorobku naukowym szerszej reprezentacji, zatem i ten artykuł przeciera szlaki. Należy zgodzić się z Grzegorzem Kubskim, że znajdujemy tu „znakomitą i zręcznie spisana syntezę ukazującą specyfikę i spójność wyobraźni Karola Wojtyły, później Papieża, widzimy jej rozwój aż po »słowo ostatnie«, senilium *Tryptyk rzymski*”.

Kolejna badaczka – Anastazja Seul, analizując wypowiedzi Jana Pawła II wygłoszone podczas trzynastu pielgrzymek do narodów słowiańskich Europy Środkowej,

prezentuje papieskie odwołania do kultury literackiej. Jej artykuł przybliży – mniej znaną polskiemu odbiorcy, a przywołaną przez Ojca Świętego – dawną literaturę Bułgarów i Chorwatów. Przedstawia autorów, o których mówił Jan Paweł II podczas pielgrzymki na Słowenię, oraz przysłowia cytowane na Słowacji. Wszystkie te odwołania do kultury literackiej zostały uporządkowane w tabelarycznym zestawieniu, które zawiera osiem nazwisk autorów reprezentujących pięć narodów oraz cztery tytuły ich dzieł, a także dwa przysłowia. Recenzent, pisząc o walorach tego artykułu, podkreślił, że „odwołania Papieża do tradycji literackiej tych kultur, szeroko udokumentowane w artykule, prowadzą do zrozumienia niektórych treści w homiliach, jakie byłyby bez komentarza dla nas nieuchwytnie”.

Są autorzy, którzy będąc przekonani, że za tekstami literackimi stoi Wielki Papież – pytają o ich sens, o ich teologiczną i humanistyczną głębię. Do takich autorów należy między innymi Małgorzata Peroń, która porównała obrazy stworzenia świata w poezji Jana Pawła II i księdza Janusza S. Pasierba. Autorka opowiada o tym, jak poezja czołowych współczesnych duchownych – poetów odwołuje się do biblijnego opisu stworzenia świata. Źródłem ich inspiracji są wątki autobiograficzne oraz sztuka. Wspomniany już wyżej *Tryptyk rzymski* Jana Pawła II opisuje spotkanie Boga i człowieka i przywołuje freski Michała Anioła w Sykstyнії. Cykl *Księga Rodzaju* ks. Pasierba opisuje średniowieczne rzeźby z katedry w Chartres. Pasierb stawia pytanie o sensowność aktu stwórczego, który wiąże się z odejściem człowieka i cierpieniem Boga. Natomiast Jan Paweł II wyraża przede wszystkim zachwyt i zdumienie nad potęgą Stwórcy.

Przedmiotem filologicznego namysłu obok *Tryptyku rzymskiego* są również *Sonet-y zarysy* Jana Pawła II. Michał Banaszak udowadnia, że w tym cyklu, wchodzącym w skład *Renesansowego psalterza*, wyraźnie dominuje funkcja słowa poetyckiego rozumianego jako nośnik wielowymiarowego dialogu. Autor podejmuje się próby odnalezienia wymiarów tego dialogu. Rozmowa, pytanie, wypowiedź – najczęściej poszczególna, jednostkowa, konkretna, a przecież nie tracąca przez to uniwersalnego charakteru – to istota wierszy, z których każdy zawiera co najmniej jedną apostrofę, określającą perspektywę komunikatu. Dialogiczność warunkuje tę poezję, która poszukuje bezpośrednio kontaktu z człowiekiem, przyjaciółmi, naturą, tradycją chrześcijańską i kulturą, z Bogiem, a wreszcie – poety z samym sobą. Analizując to zagadnienie, autor artykułu opisuje, jakimi środkami poeta buduje owe „mosty, drogi wskroś zatraty” (*Sonet II*); jak podmiot liryczny brata się w Słowie i „rozjaśnia ciemń manowczą” głosów obłądnych – wtórów Babelu (*Sonet XIII*); jak przemawia do adresatów poetyckiej wypowiedzi, przekracza barierę Niewyraźnego, rozjaśnia mroki komunikacji. Warto zauważyć, że Recenzent tomu pochwalił młodego polonistę przede wszystkim za realizację tematu „w konwencji dyskursu hermeneutycznego, dziś rzadko stosowanego przez komenta-

torów literatury pięknej”. Autor „nie tylko na nowo naświetlił bogactwo *Sonetów*..., ale przy okazji – odkrył przed nami niesamowitą świeżość samej hermeneutyki”.

W kolejnej części książki „**Wielcy Bogiem**” – **Karol Wojtyła – Jan Paweł II o wybranych postaciach** znalazły się cztery artykuły. Dwa pierwsze odnoszą się do postaci biblijnych (Maryja i Hiob), kolejne dwa dotyczą polskich świętych (św. Jadwiga, królowa, i brat Albert).

Marek Baron, jako autor tekstu pt. *Jan Paweł II a fenomen objawień maryjnych Królowej Pokoju z Medziugorja*, nie wypowiada się na temat ich prawdziwości, lecz ukazuje jedynie prywatne stanowisko Jana Pawła II odnośnie do tego, co od 24 czerwca 1981 roku dzieje się w Medziugorju. Badacz z Opola poddaje analizie stosowne fragmenty prywatnych listów Papieża adresowanych do przyjaciół – Zofii i Marka Skwarnickich; przedstawia świadectwa osób bezpośrednio związanych z objawieniami; cytuje wypowiedzi biskupów, z którymi rozmawiał Papież. Ze zgromadzonych materiałów wynika, że Jan Paweł II odnosił się z życzliwym zainteresowaniem do tego fenomenu z Bośni i Hercegowiny i wierzył w autentyczność objawień. Teolog, prezentując stanowisko Jana Pawła II, przekonuje czytelnika, że Papież, ogłoszony świętym Kościoła katolickiego – wypowiadając się o Medziugorju – jest godzien zaufania.

Kolejne opracowanie pióra Stefana Radziszewskiego przywołuje inną postać biblijną, również budzącą żywe zainteresowanie – nie tylko współczesnego pokolenia. Mowa tym razem o Hiobie: człowieku, który zwyciężył w zmaganiach z doświadczeniem bólu, osamotnienia i niesprawiedliwości. Każdemu bowiem towarzyszy cierpienie i przybiera ono różne postaci. A człowiek także zajmuje różne stanowiska wobec tej niezrozumiałej rzeczywistości. Kielecki autor przedstawia zapisane w kulturze (filozoficznej, literackiej i teatralnej) reakcje ludzi na doświadczenie cierpienia. Zdaniem Recenzenta „artykuł jest interesującą próbą komparatystyczną, prowadzi do odnajdywania pokrewieństw tak między tekstami literackimi (w pierwszej chwili nieoczywistych), jak między utworem Karola Wojtyły a realizacją teatralną, czyli zwraca uwagę na mechanizm przekładu intersemiotycznego”. A przekład ten prowadzi czytelników tekstu Stefana Radziszewskiego do wniosku, że przywołani trzej twórcy: Kierkegaard – Wojtyła – Fedoryszyn, podejmując problem cierpienia, wskazują na wartość nadziei jako przeciwwagę rozpacz. Okazuje się, że dramat Wojtyły – pisany podczas cierpienia Polski w latach II wojny – pozostaje niezwykle żywotny we współczesnej realizacji teatralnej we Lwowie (spektakl miał miejsce rok po pielgrzymce Papieża na Ukrainę, 3 listopada 2002 r.). Jarosław Fedoryszyn uzmysłowił, że fascynacja biblijnym bohaterem trwa także dziś, a bohater ten pokazuje ukraińskiej (i nie tylko!) młodzieży, że nadzieja pozwala nie zagubić poczucia sensu pośród cierpienia.

Następny artykuł – *Dynastia Jagiellonów w nauczaniu Jana Pawła II (cz. 1: U początków dynastii: Jadwiga i Jagiełło)* napisany przez lubelską badaczkę Ewelinę Lilię

Polańską dotyczy postaci historycznych – Jadwigi z Andegawenów, stojącej u progu dynastii Jagiellonów, oraz jej litewskiego małżonka Władysława Jagiełły. Autorka, wnikliwie badając wypowiedzi Jana Pawła II poświęcone św. Jadwidze, przybliży czytelnikowi sytuację społeczno-polityczną Europy tamtych czasów i podkreśla przełomowe znaczenie unii polsko-litewskiej, dzięki której Litwa przyjęła chrzest. Przedstawia w ten sposób różnorodne konteksty interpretacyjne, które pozwalają głębiej odczytać myśl Jana Pawła II – patrioty i nauczyciela historii Polski. Z pewnością Recenzent miał rację, gdy orzekł, że artykuł Eweliny Lilii Polańskiej „jest przykładem dyskursu naukowego na najwyższym poziomie”. Świadczą o tym także liczne interesujące szczegóły biograficzne z życia Pani Wawelskiej, które autorka przedstawia, odwołując się do papieskich wypowiedzi, źródeł i opracowań historycznych.

Emanuela Bednarczyk-Stefaniak prezentuje św. brata Alberta widzianego oczyma Karola Wojtyły. Przybliży dramat, ale realizowany w ramach filmu Krzysztofa Zanussiego – jest to swoista korespondencja sztuk: dzieło literackie (teatralne) w dziele filmowym. Wrocławska badaczka we wstępnej części artykułu dowodzi, że dramat Karola Wojtyły *Brat naszego Boga* ukazany został jako dobro kultury, które zainspirowało innego artystę do wypowiedzenia się za jego pośrednictwem na temat problemu rodzenia się i dojrzewania w człowieku powołania do stanu duchownego, zakonnego. Emanuela Bednarczyk-Stefaniak prezentuje spojrzenie Krzysztofa Zanussiego na literacką próbę wyrażenia prawdy wewnętrznej Adama Chmielowskiego – świętego brata Alberta przez młodego Karola Wojtyłę, przeżywającego swoją osobistą tajemnicę powołania do stanu kapłańskiego. Reżyser nie stworzył filmu traktującego *stricto* o Bracie Starszym, gdyż – jak sam stwierdził w jednym z wywiadów – napisalby wtedy inny scenariusz, całkowicie niezależny od wizji późniejszego Papieża. Film *Brat naszego Boga* – zgodnie z intencją twórcy – miał wyeksponować założenia Teatru Rapsodycznego, a ściślej „dramaturgii wnętrza” Karola Wojtyły, oraz katartyczną i profetyczno-kerygmatyczną funkcję dzieła plastycznego pt. *Ecce Homo*.

Jan Paweł II w oczach innych to ostatnia część książki, a w niej zostały zamieszczone trzy artykuły. Wiesława Tomaszewska rekonstruuje tekstowy obraz osoby Karola Wojtyły – Jana Pawła II wyłaniający się z pism Andrzeja Kijowskiego. Analizy tekstów dokonywane są w aspekcie kategorii ważnej dla myśli filozoficznej Wojtyły – doświadczenia osoby, własnego „ja” i drugiego człowieka. Artykuł – zdaniem poznańskiego polonisty i teologa, recenzującego książkę – „stanowi świetną próbkę dyskursu z pogranicza historii literatury i biografistyki naukowej. Bardzo satysfakcjonuje nie tylko metodologiczna biegłość, ale także uroda językowa tego tekstu. Godne uwagi są tu elementy zastosowania analiz tzw. biografii duchowej – bardzo odważnie, albowiem jest ona potraktowana jako literatura niefikcjonalna. Jednak krytycyzm Autor[ki], a także dogłębnosc [jej] dociekań owocują mocno uzasadnionymi, a niekoniecznie

banalnymi wnioskami, i to nie tylko dlatego, że obaj bohaterowie artykułu byli nieprzeciętnymi ludźmi”.

Papieżowi zależało na właściwym uformowaniu sumień młodego pokolenia. „Wy jesteście przyszłością świata!” – mówił do młodzieży. Z pedagogicznego punktu widzenia mamy więc świadectwo tego, jak po śmierci tego wielkiego miłośnika młodych ludzi oni sami odbierają jego wskazówki zawarte w *Elementarzu etycznym*. Ewa Kobyłecka zauważa, że współcześnie młodzi ludzie często są zagubieni, nie potrafią odróżnić dobra od zła. Zadają pytania o sens egzystencji oraz o to, co jest w życiu człowieka najważniejsze i najcenniejsze. Poszukują autorytetów i mistrzów, którzy staliby się ich przewodnikami. Szkoła w niewielkim stopniu ma wpływ na wybory aksjologiczne młodzieży, rzadko proponuje dyskusję na temat reguł współżycia z innymi osobami, zasad i norm szlachtetnego postępowania. Niestety z badań przeprowadzonych przez autorkę tekstu wynika, że nieliczni tylko gimnazjaliści znają niektóre treści *Elementarza etycznego* Karola Wojtyły. Niezbyt chętnie podejmują dialog z tym ważnym z perspektywy społecznej tekstem. Ich wypowiedzi na temat wartości moralnych są krótkie i zdawkowe. Nie przyjmują postawy refleksyjnej, brakuje im wiedzy i wrażliwości. A przecież są to uczniowie, którzy dobrowolnie zgodzili się wziąć udział w badaniach. Ich zadaniem było przeczytanie tylko niektórych fragmentów *Elementarza...* zamieszczonego w czterech osobnych częściach.

W ostatnim z zamieszczonych w niniejszej monografii artykule Dorota Kulczycka mówi o filmach realizowanych nie na podstawie dzieł Jana Pawła II, ale z myślą o jego epizodycznym li tylko udziale. Zielonogórska autorka potwierdza tym samym powszechną chyba już tezę, że Jan Paweł II wszedł do kultury popularnej jako jedna z najbardziej rozpoznawalnych postaci, niemalże ikon XX-wiecznego uniwersum. Jak żaden inny Papież zaistniał on w kinie i w telewizyjnych programach jako główny, a przynajmniej znaczący bohater, ale również jako postać epizodyczna, motyw ukazujący się w filmie nieraz tylko na ułamek sekundy. Artykuł jest właśnie o tym – o papieskim *cameo*, o licznych (nieraz, niestety, karykaturalnych) naśladowaniach Papieża, o różnych fragmentach nagrań archiwalnych z Jego udziałem, o fotografiach i portretach, o aluzjach do Ojca Świętego wkomponowanych w filmy fabularne, seriale i programy rozrywkowe. Z recenzji wydawniczej zacytujmy tylko: „Artykuł otwiera całkiem nowy obszar badań, jakże pożyteczny w wiedzy o sposobach nie tylko artystycznej interpretacji, ale również kreowania świadomości społecznej, bo przecież siła oddziaływania filmu jako instrumentu takich działań jest przeogromna”.

* * *

Miejmy nadzieję, że troska o zaspokojenie nie tylko konsumpcyjnych, ale również intelektualnych i duchowych potrzeb młodego pokolenia, dbałość o najwyższe wartości

dla współczesnej polskiej młodzieży, zabieganie o metanoję naszej ojczyzny zaowocują korzystną zmianą. Z myślą o tym niebagatelnym celu – dzięki wysiłkowi znamienitych przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych: filozofów, teologów, literaturoznawców; osób duchownych i świeckich – z niekłamaną satysfakcją oddajemy do rąk Czytelnika drugi już zielonogórski tom zatytułowany *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*.

Redaktorki – Dorota Kulczycka, Anastazja Seul